

ÚSTNÍ TRADICE A FOLKLÓR JAKO HISTORICKÝ PRAMEN / ORAL TRADITION AND FOLKLORE AS A HISTORICAL SOURCE

Za panem Radoušem: Interpretace pověsti v průběhu staletí / On behalf of Lord Radouš: Interpreting a tale in the course of the centuries

Milada Krausová

Abstrakt:

V článku je zřehledněn vývoj pověstí o Radoušovi z oblasti Plzeňska. Postava Radouše se poprvé objevuje u renesančního kronikáře Hájka z Libočan, který ho označil za zakladatele hradu Radyně a Starého Plzece. Starší texty k Radoušovi shrnul sběratel Jaroslav Schiebl ve sbírce „*Hrad Radyně. Pověsti a staré tradice*“ (1924). Autorka se zaměřuje na proměnu obrazu Radouše v různých historických obdobích, včetně nejnovějších interpretací (historické slavnosti, komercializace tématu, nová literární zpracování).

Abstract:

On behalf of Lord Radouš. Interpreting a tale in the course of the centuries. The essay presents a survey of a tale's development concerning a Lord called Radouš from Plzeň's region. The character of Radouš appears first in the renaissance chronicle by Hájek z Libočan, who describes him as the founder of the Radyně castle and Old-Plzeň. Older texts concerning Radouš have been collected by the collector Jaroslav Schiebl in his book “*Hrad Radyně. Pověsti a staré tradice*” (*The castle of Radyně*).

Tale and old tradition.”) (1924). The author focuses on the changing image of Radouš in different historical periods including current interpretations (historical festivities, commercialization of the subject, and new literary adaptation).

Klíčová slova: historické pověsti; Jaroslav Schiebl; Plzeňské pověsti; Radyně; Radouš;

Key Words: historical legends; Jaroslav Schiebl; legends of Pilsen; Radyně; Radouš;

*Motto: „Dál mu nejde do hlavy/ Proč se o něm vypráví/ Povídačky kruté/ V nich od krve má rukávy/ a vražda prý ho pobaví/ Oči má žlučí žluté. / Povězte, pane ušatý/ povězte, co vás trápí/ Proč máte obličej chlupatý/ A na rukou rostou vám drápy. / Kdo ví, jak bylo to před lety/ Možná že úplně jinak/ Ne vždycky zaslouží prokletí/Ten, komu je přišita vina.“*²⁷⁴

Pokud se rozhodnete vypátrat, odkud se vzal, kdy, jak a proč byl interpretován oblíbený hrdina plzeňských pověstí, ušatý i jinak obludný Radouš, údajný zakladatel hradu Radyně²⁷⁵, máte velkou pravděpodobnost, že se dopracujete

²⁷⁴ MERXBAUER, Petr. Radouš. (Text písně 2002). In: *Čarovné bylinky. CD skupiny Strašlivá podiváná*. Tymákov: Jumbo 2005.

²⁷⁵ Hrad Radyně byl dokončen roku 1361. Karel IV. ho pojmenoval Karlskrona, místní však brzy přešli k názvu podle kopce, na kterém stál. O Radyni nebo také Radině se vyprávělo, že nahoře bylo pohanské obětiště. Dle názorů jazykovědců měl být název odvozen od osobního jména podobného základu (Raden, Radoslav...). Hrad Radyně, poblíž královského města Plzeň, měl před sebou jen krátkou dobu rozkvětu, přežil sice dobývání husitů, ale již v polovině 16. století se změnil ve zříceninu. Lidovým vypravěčům i četným literátům se historie hradu zdála patně příliš krátká. Přispělo k tomu jistě i fakt, že se poblíž nachází starobylé přemyslovské hradiště na Hůrce, jehož dominantou je jedna z nejstarších staveb regionu, románská rotunda sv. Petra a Pavla. Město Plzeň (Nová Plzeň) bylo založeno roku 1295, když již nedostačoval prostor pod někdejší hradištěm, tedy někdejší Stará Plzeň (dnes Starý Plzenec). Jestli měl Karlův hrad nějakého svého staršího předchůdce, nevíme, ve světě pověstí však mají v tomto ohledu jasno.

k myšlence, kterou vložil spisovatel Zdeněk Šmíd do úst jedné ze svých figur v knize „*Jan, černý proutník*“ (1990). Nebohá učitelka Svitáčková si při psaní práce o jednom ze starých rukopisů s povídkami o Radoušovi, ochránci i mstiteli, povzdechne: „*Já vůbec nevím, co se dá na takových blábolech odborně zjistit!*“²⁷⁶ Zdeňku Šmídovi vyšla z parafráze některých spíše literárních, než lidových příběhů o Radoušovi satira na psaní odborných studií i beletrie. Najdeme zde moderní interpretaci vybraných postav, kterým autor připsal na rozdíl od romantického pohádkového původního příběhu děsivé konce. Radouš plní stejně jako v rukopisu roli vypravěče, který vypráví sám o sobě²⁷⁷ a zároveň zasahuje do ostatních linií příběhů, které sepisuje ambiciózní spisovatel Polívka. Z druhé populární postavy bloudící po nocích po hradbách Radyně, Honzy Kolomazníka, učinil Šmíd charizmatického, ale poněkud traumatizovaného svědce černé plati. Kousavý text snadno svádí k dojmu, že dvacátému století není nic svaté, ani srdcervoucí regionální literární počiny minulých staletí. I Šmídův spisovatel Polívka řeší ovšem tradiční problém: bude se to prodávat a číst? Polívka tedy zcela realisticky uvažuje: „*„A taky cítil, že si měl vybrat dějiště atraktivnější, než je Radyně. Vždyť ten kopec spousta lidí nezná. Těžko potom chtít, aby se čtenáři skrz nějakou Radyni přerazili ve čtvrtek ráno ve frontě na knížky.*“²⁷⁸

Radyně je vidět již zdálky, její typická silueta je v okolí nepřehlédnutelná. Presto se autorce tohoto článku opakovaně stalo, že ani studenti historie netušili, že v okolí města nějaký takový objekt stojí. Při oblibě, jaké se Radyni se svým

Radyni založit už Radouš a postavili ho duchové či trpaslíci. Roku 775. Píše tak přece už kronikář Hájek. (Podoba hradu v 19. století - Příloha č. 3.)

²⁷⁶ ŠMÍD, Zdeněk. *Jan, černý proutník*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1990. ISBN 80-7088-018-X., s. 14.

²⁷⁷ Radouš je stejně jako v předloze postavou spíše okrajovou. Na svět přichází v Dalmácii, když jeho matka dosud marně toužící po dítěti pronese, že chce dítě, i kdyby mělo třeba „*oslí uši, kozí bradu, kančí tesáky a navíc ještě prasečí rypák*“ (ŠMÍD, Zdeněk. *Jan, černý proutník*, s. 24.). Když Radouše omrzí otcovo věznění, uteče a začne zabíjet. Někakou dobu žije jako utečenec, vesničaně ho „po shreckovsku“ honí vidlemi, až ho to přestane bavit. V Čechách zažívá klasický příběh – trpaslíci mu založí hrad, vraždí manželky, umírá za boušky, poskytuje útočiště potřebných a trestá dle svého uvážení.

²⁷⁸ ŠMÍD, Zdeněk. *Jan, černý proutník*, s. 97.

Radoušem v regionu těší, je to poněkud s podivem. Snad je to důsledek internetového věku, kdy výlety do okolí (zde místa studia) jsou stále větší exotikou.

Prvním, kdo začal s péčí o rozpadající se hrad, byl Spolek pro záchranu Radyně a Hůrky v Plzni (v této podobě existující od roku 1920)²⁷⁹. Jeho péčí byl také vydán kvalitní soubor textů pověstí s komentářem sběratele Jaroslava Schiebla (1851–1933), který zahrnuje doklady lidové i umělé tradice včetně Schieblova vlastního terénního výzkumu.²⁸⁰ Roku 1921 pak byla otevřena výletní restaurace, která dostala jméno „U Radouše“.

Radouš a jeho příběhy se evidentně prodávaly vždy dobře, ať už ve formě ústního podání, literárního zpracování nebo dnešních historických slavností. Radouš je příkladem postavy, kterou si každá doba přizpůsobila svému vkusu a svým potřebám. Jak každý čtenář pověstí ví, pochybovat o existenci podobných bytostí se nevyplácí. Historiky o Radoušovi jsou plné osudů pochybovačů, kteří se pokoušeli dokázat, že vše, co se o zřícenině vypráví, je jen snůška výmyslů a pověr. Zpravidla byli poté nalezeni na úpatí jmenovaného kopce roztrháni a zaliti černou krví.

Pro bezpečí čtenářstva zvolme proto formulaci: prvním, kdo o Radoušovi psal, byl renesanční kronikář Václav Hájek z Libočan (Kronika česká, 1541). Pro odvážné laiky přidejme zmínku o tom, že po staletí oblíbená Hájkova kronika (kterou patřičně kriticky rozebrali až racionální obrozenci) byla příkladem díla určeného pro širší publikum, které mělo poučovat i bavit. Pro hrdost obyvatel různých regionů proto byly např. dotvářeny postavy mytických zakladatelů (často jména s etymologickým podtextem). Mnohé měly být příbuzné s postavami z obecných českých historických mýtů (tedy s praotcem Čechem a jeho rodinou a potomky). Hájek neopomínal ani

²⁷⁹ Shrnutí boje o záchranu rozpadajícího se hradu i literatury k historii objektu souhrnně: DOLEŽALOVÁ, Lenka. Vztah občanské společnosti k místním památkám během 20. století na příkladě Radyně a Hůrky. In: STOČES, Jiří – MUŠKOVÁ, Eva (ed.). *Scamna super Misam 2. Sborník prací studentů a absolventů katedry historie*. Plzeň: Západočeská univerzita – Historická dílna, 2010, ISBN 978-80-7043-954-8, s. 101 -111.

²⁸⁰ SCHIEBL, Jaroslav. *Hrad Radyně. Pověsti a staré tradice*. Plzeň: Nákladem Spolku pro záchranu Radyně a Hůrky v Plzni, 1924.

pečlivě připsat události k letopočtům, které nikdo před ním nezmiňoval. Radouš, syn Hrozislava, ze vsi Radyně, měl tak roku 775 založit hrad Radyni.²⁸¹ Hájek mu také připsal založení Starého Plzeňce (někdejší Staré Plzně) s jeho hradištěm. Nejsystematičtější sběratel plzeňských pověstí Jaroslav Schiebl poznamenal k této první zmínce o Radoušovi takticky: „*Odkud ho vzal, na ten čas nevíme...*“²⁸² Od Hájka lze pak sledovat linii příběhů o Radoušovi přes kronikáře Beckovského po prvního plzeňského kronikáře jezuitu Jana Bartoleměje Tannera (1623–1694). Tanner nejen čerpal z Hájka, ale věnoval pozornost také sběru plzeňských pověstí. Jeho díla (většina zůstala v rukopisech a opisech) inspirovala hojně plzeňské vlastence 19. století.²⁸³ Právě ve století 19. se příběhy o Radoušovi začaly množit, sběratelé doby romantismu zacházeli s lidovou předlohou však velmi volně, bylo běžné upravovat ústní podání do podoby romanticky působících povídek. Povídky se zpětně přes čtení dostávaly zpět do ústního podání. Radouš tak žil řadu životů v umělých i lidových výtvorech. Ze stručné zmínky vznikla postava děsivého regionálního krále Midase²⁸⁴ či Minotaura (kvůli údajnému Radoušovu vzhledu zahrnujícímu oslí uši, kančí tesáky a chlupatý porost); západočeského Modrovouse²⁸⁵ (pro jeho chování k ženám, manželkám zvláště); mytického pohanského vládce; potrestaného zlého pána, ale i dobrého ducha hradu a hory trestajícího hamižníky a odměňujícího chudé. Na Radyni se ústním podáním i přičiněním spisovatelů nabalila řada migrujících motivů. Jde zejména historky o pokladech, které střeží za pomoci černého psa a marné snaze o

²⁸¹ HÁJEK Z LIBOČAN, Václav. *Kronyka česká*. 1819, 474 listů, kap. 29 (rok 775). [Online] Dostupné z URL: <http://knihovna.phil.muni.cz/dl/oldbooks/kronyka-ceska-hajek-z-libocan-1819/pg-85> [2011-02-07]. Viz příloha č. 1.

²⁸² SCHIEBL, Jaroslav. *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce*. 1 díl. Plzeň: Nákladem Vlastivědného knihkupectví a nakladatelství Marie Lábkové vytiskly Grafické závody Neuber, Pour a spol. Plzeň, 1933, s. 27.

²⁸³ JENČ, Milan. Jan a Matěj Tannerové – muži ve stínu. In: STOČES, J. (ed). *Scamna Super Misam. 1*, Plzeň, Západočeská univerzita, 2008, ISBN 978-80-7043-731-5, s. 162.

²⁸⁴ Nechybějí doplňky o uřezávání hlav holičům ani přeměna listů ve zlato.

²⁸⁵ Modrovous byl původně postavou z francouzské báčorky, měl zavraždit šest svých příliš zvědavých žen. Sám byl zabit bratry té sedmé. U Radouše počet zabitých žen vyprávěním dorostl až k padesáti. Poslední z nich měla přežít, existují verze příběhu, kde mu porodila dcerku a jindy i krásného syna, protože byla čarodějka.

jejich vyzvednutí.²⁸⁶ Radouš sám vystupuje zejména v příbězích o chudých vdovách, sirotcích a potrestaných lakomcích. Všechny mají jedno společné: mísení lidových prvků a podnětů literárních.

Různé varianty pověstí mu připisují nejen založení Radyně²⁸⁷ a Staré Plzně, ale i založení Plzně jako takové.²⁸⁸ Rovněž existence chrtyce v plzeňském znaku byla často chápána jako pozůstatek někdejšího znaku Radouše a jeho rodu. Tento údaj uvádí podle Tannera ještě i Hruška v Pamětní knize: „*První znak města Plzně byl bílý lovecký pes v červeném poli se zlatým obojkem. Možná, že tento znak měla i Stará Plzeň, nebo onen Radouš, jakož i otec jeho Hrozislav, ti prý ho měli v černém poli.*“²⁸⁹

²⁸⁶ Pověsti o pokladech v rozpadlém hradu hlídaných černým psem putovaly po Plzni prokazatelně již před třicetiletou válkou. (SCHIEBL, Jaroslav. *Hrad Radyně. Pověsti a staré tradice*, s. 18). Schiebl zaznamenal řadu dalších mladších variací, srv.: *Zlatý klíč od pokladu na Radyni*. Zaznamenáno roku 1875 dle vypravování Matěje Střízka, hrobníka u Všech Svatých v Plzni (Jdu o poněkud morbidní hrobnickou historku – pro získání klíče je třeba se vyspat na marách, na kterých se nosily mrtvoly panen. Hledačem pokladu je řeznický tovaryš, který ho sice najde, ale zapomene hodit klíč za sebe, jak mu poradil kat. Následně je nalezen pod hradem na kusy roztrhaný. Radouš ani zde přímo v ději nevystupuje. (SCHIEBL, Jaroslav. *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce*. 1 díl. Plzeň: Nákladem Vlastivědného knihkupectví a nakladatelství Marie Lábkové výtiskly Grafické závody Neuber, Pour a spol. Plzeň, 1933, s. 27–28.) – Další pověst *Komu připadne poklad z Radyně*. (Antonín Fischer, Pilsner Anzeiger 1848), připisuje poklad nevinné dívce, která poklad rovněž moc neužije, musí totiž po jeho získání vstoupit do plzeňského dominikánského kláštera, v jehož knihovně měl být návod na získání zapsán ve starém rukopisu. (SCHIEBL, Jaroslav. *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce*. 1 díl, s. 28).

²⁸⁷ Za pomoci nalezení (krádeže) tajemné knihy a armády trpaslíků (duchů) vyvolaných při jejím čtení.

²⁸⁸ V plzeňské rybářské rodině Stehlíků se patně již od 15. století tradovala pověst o založení města Plzně, podle které měli nové místo pro založení většího města Plzeňanům ukázat dva vězni, když jim bylo slíbeno propuštění. Když došli k místu, kde stála kaple sv. Barbory (kladeno k místu dnešního františkánského (minoritského) kláštera, předpověděli městu skvělou budoucnost, pak náhle oba zmizeli. V rukopisných záznamech rodu Stehlíků je jako vypravěč příběhu označen Jakub Stehlík (narozen 1480 – zemřel 1585), který příběh slyšel od svého otce Bartoloměje a od své báby Markéty. (Text pověsti přetiskl Schiebl: (SCHIEBL, Jaroslav. *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce*. 1 díl, s. 31 – 32.) Až mladší varianty pověsti zapojují do děje také samotného Radouše. Ten měl oba mládence uvrhnout do vězení na Radyni. Poté mu ukázali (přímo) nebo prostřednictvím varovného vidění nové místo k založení města. Došlo tak ke spojení staršího líčení založení Staré Plzně (Hájek) a Nové Plzně, která vznikla ovšem až na sklonku 13. století. (Ukázky z textů pověstí a porovnání jednotlivých variant: SCHIEBL, Jaroslav. *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce*. 1 díl, s. 32 – 34.)

²⁸⁹ HRUŠKA, Martin. *Knih paměti král. města Plzně*, Plzeň, 1883, s. 6.

Radouše dle pověsti zabil blesk (hrom) za bouřky.²⁹⁰ Protože se však dle některých verzí před smrtí kál, byl potrestán jen tím, že musí strašit na Radyni.²⁹¹

Zda to byly právě bouřky či nějaký nadšený literát či vypravěč – vtipálek, kdo mu jako společnost přivedl na hrad kromě černého psa²⁹² i zmíněného Honzu Kolomazníka²⁹³, nevíme. V některých verzích je totiž Radouš identický s touto postavou. Svěrázný farář doby národního obrození a amatérský archeolog Václav Krolmus (1787-1861), který sbíral domnělé i skutečné stopy starých pohanských zvyklostí, zavítal také na Plzeňsko. Krolmus bývá kritizován za svůj příliš romantický postoj k historii, proto je i jeho líčení místních tradic třeba brát s velkou rezervou. Radouše představil jako místního bůžka („*růže pohanská*“). Tvrdil, že místní: „*Lid vůbec dí, když hřmí: Radouš Honza (Jan) jezdí kolomastí po Radině.*“ Poznamenal si rovněž vyprávění o sedmé z Radoušových žen, která byla čarodějka, žila s Radoušovým synem na hradě Vildštejně, který byl spojen s Radyní tajnou chodbou.²⁹⁴

²⁹⁰ Schiebl zaznamenal vyprávění panny Tóny Šaškové (1914), která vysvětlovala fakt, proč zůstal Radouš tak dlouho nepotrestán tím, že nosil na krku medailonek s P. Marií od své matky. Teprve když se přetřhl, mohl na něj boží hněv. SCHIEBL, Jaroslav. *Hrad Radyně. Pověsti a staré tradice*, s. 28 – 29.

²⁹¹ Dle verze studenta Josefa Radla ze Štěnovic v Šalově sbírce pověstí, přetištěno také u Schiebla (SCHIEBL, Jaroslav. *Hrad Radyně. Pověsti a staré tradice*, s. 30). Stejně také známá sbírka pověstí Josefa Pavla (1889–1948), v pověsti Radenovy poklady, kde je spojen Radoušův příběh s obecnými historkami o pokladech v hoře podle Beckovského. (*Radenovy poklady. Josef Pavel. Pověsti českých hradů a zámků*. [Online] Dostupné z URL: http://www.hrady.cz/wnd_show_text.php?tid=1031 [Cit. 2011-01-27]).

²⁹² Starší varianty hovoří jen o psu. Z druhé poloviny 19. století pak pochází pověsti inspirované patrně nějakým literárním dílem, které tvrdí, že ve psa byl přeměněn za trest lakomec Vydřiduch. Ten vyhnal z chalupy vdovu s nemocnou dcerkou. A nestydl se přijít si na Radyni pro část pokladu, poté co viděl peníze, kterými Radouš matku a dceru obdaroval, když u něj na hradě hledaly útočiště. Soustavná přítomnost černého psa poněkud koliduje s verzí pověsti, podle které zkusil Vydřiduch ve psí podobě utéci, za což byl přeměněn v kopec stejného jména. Vydřiduch se nachází na cestě mezi Rokycany a Holoubkovem. „Vydřiduchovské“ pověsti najdeme tak i u rokycanských sběratelů (K. V. Tuček, 1880 aj.) Černý pes je dnes k vidění na Radyni jako jeden s exponátů na výstavě strašidel. V Muzeu strašidel na plzeňském náměstí hlídá Radouše zmíněná bílá chrtice.

²⁹³ Ukázky z textů s touto postavou, které inspirovali Z. Šmída: SCHIEBL, Jaroslav. *Hrad Radyně. Pověsti a staré tradice*, s. 33 – 44, 53.

²⁹⁴ Cit. dle ukázky z Krolmusova textu: SCHIEBL, Jaroslav. *Hrad Radyně. Pověsti a staré tradice*, s. 25. – „Krolmusovská“ inspirace je zřejmá např. ve výběru ze Schieblových pověstí od V. Havlice (*O založení*

Rozšířenější příběhy však praví, že Kolomazník byl potrestán za svůj nemravný život, když zavraždil několik mužů a na trakař si místo kolomazi naložil nevinou dívku. Radouš ho potrestal tím, že ho proměnil v ducha, který se vždy v poledne a o půlnoci prohání po rozpadlých hradbách Radyně s trakařem a nabízí k prodeji kolomaz. Způsob jak ho vysvobodit není znám. Rachocení trakaře²⁹⁵ má být spojeno s hradem navždy. Dráždit zmíněné strašidlo nemístnými poznámkami či dokonce výsměchem se nedoporučuje.²⁹⁶ Nový hrad vznikl na vrcholu starobylého kopce teprve ve 14. století, stavba byla rychlá, stejně tak i jeho zánik. Snad i krátké trvání hradu přispělo k příběhům o tom, že se náhle objevil příčiněním tajemných sil. Srv. např. budování hradu ve verzi ze sbírky Viléma St. Šály²⁹⁷ (1877): „*Na temenu kopce však ozval se ryk přepodivný, nesčíslné množství dělníků jako mravenců vystupovalo ze země, jedni les porážejíce, druzí základy kopajíce, a jiní dokonce snášejíce celé kusy hotových již zdí z ohromných balvanů a vůbec veškeré ku stavbě pevného hradu potřebné věci, takže každým okamžikem vůčihledně přibývalo hradu jakoby ze země vyrůstal...*“²⁹⁸ Radouš po staletí bavil, děsil, občas i trochu moralizoval a poučoval. Dočkal se i vlastenecké epické skladby z pera dnes

staré Plzně. HAVLIC, Vladimír. *Zlatá kniha plzeňských pověstí*. Plzeň, Knihkupectví a nakladatelství Karel Veselý, 1995. ISBN 80-901439-6-2, s. 10)

²⁹⁵ M. Bělohlávek (1923–2006) dal ve své oblíbené sbírce pověstí Honzovi do rukou kolečko místo trakaře. Snad proto, že dnešní mládež, pro kterou byla jeho sbírka prioritně určena, netuší, co trakař je. *Pověst Honza s kolomazí*. In: BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Plzeňská předměstí*. Plzeň: Nava, 1997. ISBN 80-7211-003-9, s. 132–133.

²⁹⁶ Viz na Plzeňsku rozšířená pověst *O potrestaných krajáncích*, kteří se roku 1652 vydali na Radyni posilněni alkoholem v pravé poledne. Jeden se odvážil zavolat: „*Honzo, černý Honzo, kde vězíš, čertův chlape, se svým trakařem? Ukaž se bídný kolomazníku, a třes se!*“ Honza proto hodil rouhače na svůj trakař a povozil ho po hradbách až k smrti. Druhý krajánek v hrůze uprchl. (Citováno dle SCHIEBL, Jaroslav. *Plzeň v pověstí, legendě, tradici a škádlivce*. 1 díl, s. 30.)

²⁹⁷ Schieblem často citovaná sbírka Viléma St. Šály („*Pověstí z Plzně a okolí, 1877*“) vznikla z textů, které sbírali Šálovi žáci. Šála působil jako profesor na reálce v Plzni. V případě těchto pověstí nejde o přesný záznam lidových vyprávění, ale o texty stylisticky upravované a místy patrně i úmyslně beletrizované do podoby povídek.

²⁹⁸ Cit. dle přetisku u J. Schiebla: SCHIEBL, Jaroslav. *Plzeň v pověstí, legendě, tradici a škádlivce*. 1 díl, s. 27.

zapomenutého básníka Josefa Jaroslava Kaliny (1816–1847) ²⁹⁹. Rozsáhlá patetická „Věst národní“, s názvem „Radouš, zakladatel Radyně“ byla inspirována autorovým pobytem v Plzni. Byla zařazena roku 1874 do jeho posmrtně vydaných „*Básnických spisů*“.

Děj je následující: Radouš bloudí v lese, od tajemného mládence dostává čarovnou knihu, aby s její pomocí prospěl své vlasti. Za pomoci tajemných duchů postaví hrad:

„V krátkosti hrad dohotoven stane,

Hrdým pne se v nebe temenem,

Jizby nebes modrem malované,

Jiné vnadí rájozelenem.

Luna v oknech shlížejíc se, stála

Nade krásou tou nevidanou,“

Projatá radostí zaplakala-

Slzy perly v zlatý krov kanou.

Vůdce duchův na to podá klíče

Od hradu v ruce Radoušovy:

²⁹⁹ Básník se jmenoval vlastním jménem Josef Arnošt Kristian. Narodil se roku 1816 v Boru na Litoměřicku. V Plzni pobýval na studiích, podporoval ho jeho strýc, známý plzeňský vlastenec Josef Václav Sedláček.

„Ve všem, co se slávy vlastní týče,“

Dí, „jsme pánu k službě hotovi!“³⁰⁰

Pán hradu léta žije jako slavný válečník. Jeho problémy se ženami odbyl autor několika verši („ženy zavrhl, vraždil dle libosti...“). Hlavní důvod jeho zániku připsal autor jeho odrodilství („Svůj mateřský jazyk zapomněl. Nepořídil s duchy cizím žváním, knize svaté víc nerozuměl“). Uprostřed bezuzdné zábavy duchové nakonec jeho hrad rozboří, Radouše promění v jeho strážného ducha a jeho odrodilé dcery v netopýry. Kalinova skladba nezískala na Plzeňsku dlouhodobější oblibu, byť obraz Radouše jako pohanského knížete je dodnes rozšířený. Jistě k tomu přispěla i vážnost, s kterou autor téma uchopil.

Ze sběratelů pověstí 20. století, u kterých Radouš nesměl chybět, zmiňme ještě Franka Weniga, který podobně jako Kalina poněkud cenzuroval a vybíral, protože svou knihu pověstí (ca. 1929) směřoval především k dětskému publiku. Radoušův soukromý život tak raději ponechává stranou, zmíněno je pouze, že „sužoval poddaný lid a stal se postrachem celého kraje“. Nechybí ovšem poučná historika o potrestaném lichváři Vydřiduchovi.³⁰¹

Ženy to mají v pověsti o Radoušovi vůbec těžké. Jsou vždy jen jakýmsi doplňkem, jejich potencionální pocity a utrpení nikoho zvláště nezajímají. V podstatě jde o dosti šovinistický příběh, muži mohou závidět Radoušovi jeho mužství, i to, že díky trpaslíkům (duchům) nemusel prakticky nic dělat a vše získal bez námahy. I ženy mu často byly dodávány jako zboží. Dokonce i pedagog Šála nechal projít text tohoto typu: „Radouš, jak známo, byl ukrutník hrozný a chlap ohyzda, maje uši jako talíř

³⁰⁰ KALINA, Josef Jaroslav. *Radouš, zakladatel Radyně. Věst národní*. [Online] Dostupné z URL: <http://texty.citanka.cz/kalina/bs1-10.html> [2011-01-27].

³⁰¹ *Pověst o hradu Radyni*. In: WENIG, Frank. *Pověsti ze Staré i Nové Plzně*. Plzeň: Marie Lábková, 1929, s. 5–8.

*veliké. To však nevadilo chlípnosti jeho. Služební duchové musívati jej zásobovati nejsličnějšími pannami z blízka i z daleka, jakmile však která potomkem jej obdařila, kázal ji i s nemluvnětem odpraviti za tou jedinou příčinou, že každý takový potomeček se na vlas po něm zdařil, nevyjímaje ani velikánských uší.*³⁰²

J. Schiebl zmiňuje dle vyprávění plzeňského archiváře Hrušky, že když se ve vsi Radobyčice³⁰³ o přástkách vyprávěly pověsti o Radoušovi, chlapani schválně klepali na okno, aby se dívky ještě více vyděsily a bály se jít večer samy domů. Ve 40. letech 19. století se prý stalo, že se dívka z Plzně nechala doprovodit neznámým v mysliveckém oděvu. Našli ji mrtvou pod hradem, což mělo ještě více podnítit děsivé příběhy o místních tajemných silách.³⁰⁴

Obnovená vlna zájmu o pověsti po roce 1989 přinesla řadu nových vydání knížek pověstí, často komerčního ražení. Komeracionalizaci neušel ani Radouš. Šmídův „Jan“ vznikl ještě před revolucí (zvláště podnětnou jsou v tomto směru první stránky díla zamýšlející se nad tím, jak psát o dějinách, aby autor uspěl u socialistického vydavatelství: aneb kdo nemá rád husity, toho nemají rádi nakladatelé). Předznamenal však znovuzrozeného staronového Radouše – útočného, drzého, sebevědomého, ale přesto vnitřně rozervaného: „*Proč já vlastně nezůstal ve sladké Dalmácii, ... (uvažuje Šmídův Radouš) ... vždyť každého přeperu, vždyť by se mě každý bál, nikdo by mě nechytíl... ... až najednou něco luplo a před Radoušem přistál klouzavým letem trpaslík. – Co chceš? povídá Radouš a trpaslík taky povídá: – Co chceš? Radouš se rozčílil a trpaslík se taky rozčílil. Chvíli na sebe povykovali, potom Radouš mávl rukou a nechal trpaslíka vyskakovat a četl dál. A zas to luplo a zas na louce přistál páreček trpaslíků, a zase se ptali Radouše, co chce, a Radouš se jich taky ptal, co chtějí, a zase se všichni rozčílili a Radouš četl dál, a zas přistál početný*

³⁰² Josef Rádl ze Štěnovic pro Šálovu sbírku. Citováno dle: SCHIEBL, Jaroslav. *Hrad Radyně. Pověsti a staré tradice*, s. 30.

³⁰³ První zmínka o obci je však až z roku 1418, až do roku 1848 patřila k městsému velkostatku. Místní však s oblibou tvrdili, že se jejich ves jmenuje po Radoušovi; vyprávěli o tajných chodbách spojujících prý obec s nedalekou zříceninou i další historky podobného typu. (BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Plzeňská předměstí*. Plzeň: Nava, 1997. ISBN 80-7211-003-9, s. 94.)

³⁰⁴ SCHIEBL, Jaroslav. *Hrad Radyně. Pověsti a staré tradice*, s. 32.

výsadek trpaslíků, až to nějak Radoušovi došlo, že ty trpaslíky přivolává svým čtením, že ta knížka je kouzelná a že ti trpaslíci mu mají sloužit.“ Objedná si postel, ale ruší ho houkání sov. Trpaslíci mu naznačí, že by bylo dobré přenést tedy postel na kopec a postavit kolem hrad.³⁰⁵

Roku 1995 slavilo město Plzeň 700. let od svého založení. Na plzeňském náměstí byla v rámci oslav uváděna hra „Saracénský čert“, která vzbudila velké emoce laické i odborné veřejnosti.³⁰⁶ Autoři Josef Kejha a Pavel Verner napsali značně sarkastickou hru o husitech a Plzni. Pobouřila zejména jejich interpretace husitů, a to jak tradiční vlastence, tak zástupce církví, včetně katolické. Jednotlivé obrazy z dějin Plzně uváděl sám Radouš. Představitel Radouše byl oděn v nápadný červeno-černý kostým, opatřen škraboškou a dlouhýma chlupatýma ušima. Jeho vstupy byly jako celá hra, břitké, otevřené a bez úcty ke všemu a ke všem. Každý jeho výstup vrcholil samozřejmě únosem krásné Plzeňanky.³⁰⁷ Radouš zmínil i plzeňské hospůdky, byť ne moc historicky, těšil se např. na pivo pod míru a vepřo-knedlo-zelo. Většina kritiků hry se shodla na tom, že mu role moderátora slušela, což podtrhl i velmi kvalitní výkon obou amatérských herců, Davida Hatáka a Pavla Litvana. Pro tisk se oba také vyjádřili o svém názoru na plzeňskou bájnou postavu. Podle D. Hatáka si Radouš ve hře: „*Ze všeho dělá srandu, všechno shazuje a je škodolibý. Veselá postava to není. Je to hajzlík.*“ P. Litvan doplnil: „*Skutečně to nelze říci jinak, ale Radouš je podle bájí*

³⁰⁵ ŠMÍD, Zdeněk. *Jan, černý proutník*, s. 26 – 27.

³⁰⁶ Rozbor textu hry a obrazu husitství: KRAUSOVÁ, Milada. Mnoho povyku pro hru – Saracénský čert v Plzni. In *Husitský Tábor*, r. 15. Tábor: Husitské muzeum Tábor, 2006, ISBN 80-86971-12-0, s. 121– 46.

³⁰⁷ Text hry je k dispozici v podobě strojopisu ve Studijní vědecké knihovně v Plzni: VERNER, Pavel – KEJHA, Josef – ORIEŠEK, Stano. *Saracénský čert aneb Husité před Plzní: Historická velkohra*. (Režijní verze). *O dobývání královského města Plzně LP 1434 Prokopem Holým a jeho cafúry z kalicha, pročež i slavném udatenství obránců města piva, když statky své pazourům loupežným v plen nevydali*. Eschenze, B. n. květen 1994.

pořádné „hovado“....“*Jde z něj strach. Naše pojetí se se skutečným Radoušem nemůže rovnat, jsme totiž obrovsky hodný Radouš.*“³⁰⁸

Obnovená vlna historických slavností i hraní si na dějiny přinesla Radoušovi novou osobní konjunkturu. Plzeň začala slavit oblíbené Historické víkendy (červen) s průvodem strašidel, Radouš zasedl v novém Muzeu strašidel na náměstí Republiky³⁰⁹, jeho figura je k vidění i přímo na hradě Radyně.³¹⁰ Zpívají se o něm písně³¹¹, hrají hry.³¹² V květnu 2003 zval Radouš poprvé na Hodokvas na hradě

³⁰⁸ *Saracénský čert dnes dvakrát, zítra naposledy.* Plzeňský deník, 1995, r. 4, č. 162 z 14. 7., s. 5. Foto ze hry viz Příloha č. 4.

³⁰⁹ *Stránky plzeňského Muzea strašidel.* [Online] Dostupné z URL: <http://www.muzeumstrasidel.cz/> [Cit. 2011-01-27].

³¹⁰ *Hrad Radyně. Fotografie z výstavy na hradě. Stránky výtvarnice Dany Raunerové.* <http://www.raunerova.cz/vlastni-tvorba/hrad-radyne> [Cit. 2011-01-27].

³¹¹ Kromě v mottu zmíněné „relativizující“ písně plzeňské skupiny Strašlivá podívaná si na internetu můžete najít např. také *Totální epos* o Radoušovi skupiny Démophobia, která v refrénu vyzývá Radouše, aby vrátil knihu kouzel. (*Totální epos o Radoušovi. Píseň skupiny Démophobia.* [Online] Dostupné z URL: <http://music tonic.com/music/D%C3%A9mophobia#v=kBRDAq4RWZk> [Cit. 2011-02-14]).

³¹² Mimo region má hru „Radouš a mrtvé nevěsty“ (autorka Dita Veselá) v repertoáru skupina, které se prezentuje jako Orangutální divadlo. Na svých stránkách podává charakteristiku hry, které přesně reflektuje nadčasové reakce lidí na příběh o Radoušovi: muži trochu závidí, ženy se děsí, ale zároveň jsou fascinovány (alespoň některé): „*Hra inspirovaná pověstí z Plzeňska, kde je dominantou okolí hrad Radyně - královský hrad Karla IV. Než zde stál tento honosný hrad, stávala zde tvrz. Při kopání základů pro nový hrad našli v základech tvrze několik ženských koster. Pověst vypráví, že zde kdysi žil Radouš - syn zdejšího vладыky, který měl ještě dva další syny. Radouš byl při výběru své partnerky drobet "puntíčkář". Chtěl mít pokračovatele rodu a tak musela být budoucí žena plodná, ale také hezká, také vášnivá, ale zase ne moc, musela být také věrná a navíc se mu musela hodit do aktuální politické situace, která se měnila tak rychle, jako manželky v jeho posteli. Neustále se Radoušovi zjevuje obraz jeho matky, která ho varuje před hroznou cestou pekla, na kterou Radouš vstoupil a obraz otce, který mu fandí při výběru žen (a tak trochu závidí) a připomíná nutnost pokračování rodu ve zdravém synovi. Co se stalo s jeho bratry a se všemi manželkami? Podaří se Radoušovi najít tu pravou? Musíte se přijít podívat! Pověstí o Radoušovi koluje na Plzeňsku spousta, dokonce tam vystupuje jako místní "bůžek", který přivolává bouřku. Jednu z mnoha verzí můžete vidět u nás...možná se budete i bát! Doba trvá 50 minut.“ (Radouš z Radyně a mrtvé nevěsty. [Online] Dostupné z URL: <http://www.orangutalnidivadlo.estranky.cz/clanky/o-hrach/radous-z-radyne-a-mrtve-nevesty> [Cit. 2011-01-27]). Příloha č. 2.*

Radyni spojený se křtem knihy „*Pověsti z kraje pod Radyní*“ Vladimíra Havlice. Radouš (dle podání sochaře Václava Česáka) přihlížel akci ze svého knížecího stolce. Mohl být spokojen, peníze směřovaly na opravu hradu, zpívalo se o něm, strašidla, kejklíři, šermíři a se sešli na mumraji, děti představily své výtvarné i literární práce.³¹³ Radouš je tak stylizován do role hostitele, propagátora hradu a dobrotivého vládce a sponzora. Můžeme se tak dočíst např. o akci, při níž: „*Radouš pomáhal Tyfloservisu*“ (2010).³¹⁴

Radouš byl celoživotní inspirací plzeňského výtvarníka Vladimíra Havlice, který byl také nadšeným popularizátorem pověstí J. Schiebla. Vydal výbor z jeho pověstí s vlastními ilustracemi „*Zlatá kniha plzeňských pověstí*“ (1995) a následně zmíněnou knihu „*Pověsti z kraje pod Radyní*“ (2003). Plzeňské loutkové divadlo Špalíček hrálo již roku 1976 jeho hru „*Radouš v opuštění hledá rozptýlení*“. Milan Benedikt Karpíšek vzpomíná na vznik jejich společné „*Balady o Radoušovi – o jeho žití a přežalostném konci písně strašlivé*“: „*Balada o Radoušovi vznikla v roce 1988 pro tehdejší Československý rozhlas. Nebyla psaná vyloženě pro děti, ale zkrátka jako regulérní pověst. Písně jsem skládal v ateliéru akademického malíře Václava Havlice, který zároveň s tím o Radoušově příběhu maloval dvanáct velkoformátových obrazů. Když jsme v roce 2004 hráli, vystavili jsme všechny obrazy najednou. Po představení jsme se dozvěděli, že Václav Havlic v ten samý večer podlehl rakovině. Od té doby je akce benefiční.*“³¹⁵ Havlicovy obrazy k baladě o Radoušovi jsou od roku 2007 na Radyni prezentovány vždy jednou za rok, ne vždy všechny, roku 2010 např. jen čtyři

³¹³ *Radouš se chystá na Radyni. Čtvrtek 15. května 2003.* [Online] Dostupné z URL: <http://www.regionplzen.cz/zpravodajstvi/?radous-se-chysta-na-radyni> [Cit. 2011-01-27].

³¹⁴ KORELUS, Pavel. *Radouš pomáhal Tyfloservisu. 4. 9. 2010.* [Online] Dostupné z URL: http://plzensky.denik.cz/zpravy_region/radous-pomahal-tyfloservisu20100904.html [Cit. 2011-01-27].

³¹⁵ KORELUS, Pavel. *Radouš pomáhal Tyfloservisu. 4. 9. 2010.* [Online] Dostupné z URL: http://plzensky.denik.cz/zpravy_region/radous-pomahal-tyfloservisu20100904.html [Cit. 2011-01-27].

z nich, protože se nenašli dobrovolníci, kteří by je všechny na hrad dopravili. Jejich vlastní smutný příběh je s oblibou připomínán v tisku.³¹⁶

Plzeňské pověsti se dočkaly řady reedic i nových zpracování, řada z nich je primárně určena opět mládeži. V Plzni je typické i stírání žánrů, zejména plynulý přechod od pověstí k pohádkám. Expozice plzeňského muzea strašidel byla např. inspirována knihami Markéty Čekanové a Zdeňka Zajíčka. Jejich pohádkové příběhy jsou čtivé, vrací se k tradici beletrizování příběhů. Nechybí ani morální apel – zejména proti hamižníkům. V úvodní pohádce v knize „*Dva tucty plzeňských pověstí*“ s názvem „*Jak si strašidla rozdělila svět*“ představují autoři vládce plzeňských strašidel, mocného a moudrého ducha Radhousty, které poté co rozeslal hádává strašidla do všech koutů světa,³¹⁷ usnul se svými poklady v hoře Radyni. Radouš zde přišel poněkud zkrátka. Byť se ve starší tradici o něm hovořilo také jako o jakémsi místním Krakonošovi, v tomto podání je přísně oddělen duch hory (Radhoust) a Radouš.

³¹⁶ O tom, jak obrazy vznikly a dostaly se na Radyni, hovořil také jeden z pořadatelů akce: „V pátek se na Radyni vrátí na jeden večer legendami opředený pán hradu rytíř Radouš. Jeho odporná tvář s oslíma ušima se zjeví po půl deváté večer v hradní věži a hrůzostrašný vládce Radyně se připomene i hrdelními skutky spáchanými na svých vlastních dětech. Stane se tak v rámci benefičního koncertu Balada o Radoušovi - o jeho žití a přežalostném konci píseň strašlivá. Koncert, jehož výtěžek bude věnován na dobročinné účely, se přímo v útrobách hradu uskuteční už čtvrtým rokem po sobě. "Jedná se o koncertní muzikálek složený z dvanácti rytířských balad s průvodním slovem. Balady i řeč připomínají Radoušův smutný život, stejně jako dvanáct velkoplošných obrazů, které před 25 roky namaloval přímo k Baladě o Radoušovi akademický malíř Vladimír Havlic a které budou v rámci akce také vystaveny,“ říká pořadatel koncertu plzeňský herec a muzikálový pěvec Přemysl Kubišta. Sám bude jedním z tria účinkujících hudebníků. Doplní ho jeho žena Jitka a Milan Benedikt Karpíšek, který je autorem hudby. Představitelem Radouše bude plzeňský výtvarník a hudebník Petr Vrobel. Hrad se pro veřejnost otevře už v 19:30, aby si lidé mohli prohlédnout Havlicovy obrazy, které jsou k vidění vždy jen jednou v roce a to právě v den konání benefičního koncertu. Ten se poprvé uskutečnil 7. září 2004 na Bílé Hoře. Tehdy byly obrazy vystaveny poprvé po patnácti letech. Bohužel v ten samý večer podlehl malíř Havlic bez vědomí účinkujících rakovině. Hudebníci se to dozvěděli až o den později. Výtěžek z akce proto věnovali na boj s rakovinou a z dobročinné akce se stala tradice, která se v roce 2007 přestěhovala přímo na Radyni. (Na Radyni se bude hrát muzikál. 1. 9. 2010. [Online] Dostupné z URL: <http://zpravodajstvi.plzen.cz/clanky/Na-Radyni-se-bude-hrat-muzikal-9569> [Cit. 2011-02-12].)

³¹⁷ Smí se do Plzně vrátit jen jednou za rok – na Historický víkend. Tak praví nová místní tradice spojená s historickými oslavami.

Autoři ho zmiňují pouze v moralizujícím závěru a to netradičně. Jeho vzhled totiž není vrožený, ale je mu trestem: „*Hluboko v jejím nitru spí pán všech duchů, démonů a strašidel a víl hlídá úmluvu stvrzenou zlatými valouny. Kdo by se pokusil úmluvu Radhoustovi vzít, toho stihne hrozné prokletí: dotkne-li se jednoho kousku zlata, narostou mu oslí uši. Dotkne-li se dvou, naroste mu k uším ještě prasečí rypák. Dotkne-li se tří, přibude mu ještě kozí brada. A pokusí-li se ukrást poklad celý, obroste mu tělo prasečí srstí. Jako se to stalo kdysi jednomu rytíři, který si na vrcholu Radyně postavil svůj hrad.*“³¹⁸ Ušatý ženich si přijde také pro vybíravou nevěstu, která vysloví neuváženě přání, když najde na Chlumu kouzelnou zlatou metlici.³¹⁹ Na Radyni i v Muzeu strašidel³²⁰ je ovšem, jak zmíněno, vládcem všech strašidel Radouš sám. Hrad se stal dějištěm tzv. Radoušových her, jejichž cílem je přilákat na hrad především rodiny s dětmi. Radouš tak nesmí být příliš děsivý. Stejně tak i prezentace akcí. V článku z roku 2008 (třetí ročník slavností) tak „*pán hradu Radouš opět svolal svá lesní i jiná strašidla a rej mohl začít*“.³²¹ Dětská návštěvníci měli možnost prožít různé motivy známé z plzeňských pověstí. Na programu totiž byly nejen výstavy, ale i hledání ztraceného Radoušova ochranného medailonku, pokus přelstít černého psa, návštěva skákacího strašidelného hradu či jízda na trakaři.

³¹⁸ ČEKANOVÁ, Markéta – ZAJÍČEK, Zdeněk. *Dva tucty plzeňských pohádek a pověstí*. Plzeň: RLA Stallion s.r.o., 2006. ISBN 80-239-79447-7. s. 5.

³¹⁹ ČEKANOVÁ, Markéta – ZAJÍČEK, Zdeněk. *Dva tucty plzeňských pohádek a pověstí*, s. 37.

³²⁰ V jednom z propagačních článků zvoucích k návštěvě muzea je Radouš (jako vládce všech plzeňských strašidel) prezentován následovně: „*Radouš se narodil v podstatě jako zrůdička. Protože si uvědomoval, že je jiný než ostatní lidé, ztvrdlo mu srdce. Podle pověsti byl také neuvěřitelně krutý*“ (Plzeňské podzemí ukrývá hrozného Radouše. *Hradecký deník* 27. 6. 2009. [Online] Dostupné z URL: http://hradecky.denik.cz/cestovani/cestovani_plzenske_podzemi_radous20090625.html [Cit. 2011-01-27]).

³²¹ *Radoušovy hry 2008 rozzářily les pod hradem Radyní. ARTRELAX svítit také*. [Online] Dostupné z URL: <http://www.artrelax.net/view.php?nazevclanku=radoušovy-hry-2008-rozzarily-les-pod-hradem-radyni-artrelax-svitil-take&cislocclanku=2008090012> [Cit. 2011-01-27].

Možností, jak se seznámit se starou pověstí o Radoušovi, mají tedy Plzeňané i hosté celou řadu.

Resumé:

Pověsti o Radoušovi vztahující se k údajnému zakladateli hradu Radyně (u západočeské Plzně) lze zařadit k příběhům o potrestané vrchnosti. O tom, jak měl Radouš konkrétně sužovat celý kraj, se v řadě variant zpravidla dozvíme jen málo. Důraz je kladen především na peripetie s jeho manželkami, které si prý obstarával v okolí a které měl zavraždit, když mu porodily dítě stejně ošklivé, jako bylo on sám. Pověsti o Radoušovi obsahují lidové prvky, motivy převzaté z literatury (z kronik i pozdější beletrie). Soubor starších textů pověsti různého původu shromáždil s příslušnými komentáři již Jaroslav Schiebl v knize „*Hrad Radyně. Pověsti a staré tradice*“ (1924). Radouše poprvé zmiňuje kronikář Václav Hájek z Libočan (1541), jako zakladatele hradu, který nese jeho jméno. Krátká sláva Radyně, založené Karlem IV. ve 14. století, pod názvem Karlskron, a opuštěné již v 16. století, přispěla patrně ke vzniku pověstí o zde ukrytých pokladech (s doplněnými migrujícími motivy o marné snaze o jejich vyzvednutí). V lidové tradici je jejich strážcem stal právě Radouš, kterému byl připsán nestvůrný vzhled (oslí uši, kančí tesáky, prasečí srst). V některých verzích vystupuje jen obecný strážce hory (zpravidla stařec), někdy dochází ke spojení této postavy právě s Radoušem. Z padoucha se tak postupně stává ochránce vdov a sirotků a trestající duch. 19. století představilo Radouše v řadě podob – na Plzeňsku byly oblíbené romantické povídky, kdy vystupoval i jako jen vedlejší figura pomáhající hlavním hrdinům. Básník J. J. Kalina přetvořil pověsti pro region netradičně – v jeho rozsáhlé básni byl Radouš potrestán za odnárodnění se (zapomněl česky a tím přestal rozumět i své kouzelné knize). Místní viděli Radouše spíše jako domácího Modrovouse a vyprávění o něm jako vhodnou příležitost jako moralizovat, poděsit mladičké dívky či ohromit hosta ozvláštňením příliš pragmatické historie vlastní vsi. Konec 20. století představil Radouše s nadsázkou i sarkasmem (satirická kniha Z. Šmída „*Jan, černý proutník*“ (1990); Radouš jako jedovatý komentátor ve hře Kejhy a Vernerů s názvem „*Saracénský čert*“, uváděné u příležitosti 700. výročí založení města Plzně). Obliba Radouše pomohla i záchraně vlastního hradu. V době komercializace přispívá mytický hradní pán i dnes k propagaci zříceniny i města

Plzně. Plzeňané dokážou Radouše využít i patřičně didakticky, řada akcí, pořádaných dnes na Radyni či v Muzeu strašidel je zaměřena právě na rodiny s dětmi. Z Radouše se tak stává stále více postava spíše pohádková, smí být sice strašidelná, ale jen do určité míry.

Summary:

One can classify the tales about Radouš referring to the pretended founder of Radyně (near the Western Bohemian town Plzeň) among the stories dealing generally with punished authority. About the way how Radouš was in fact habitually harassing the country, we learn ordinarily only few things from the file of variants. Emphasis is laid on the peripety concerning his wives, who he ostensibly procured from the neighbourhood, and whom he regularly murdered, after giving birth to children as ugly as was he himself. The tales of Radouš contain popular elements and motifs taken from literature (first from the chronicle, later from belles-lettres). A collection of the tale's older texts deriving from miscellaneous origins, had already gathered *Jaroslav Schiebl* within his book "*Hrad Radyně. Pověsti a staré tradice*" (1924), with corresponding commentaries. For the first time is Radouš mentioned by *Václav Hájek z Libočan* (1541), as a fabulous founder of the castle, bearing his name. A short glory of Radyně Castle (built by Charles IV. in the 14th century with the name of Karlskron and desolated already in the 16th century) was leading to the tale's origins, and the treasures hidden nearby (with complementary migrating motifs of the vain efforts to raise it). According to the popular tradition their guardian is always Radouš, to whom a hideous appearance had been attributed (donkey's ears, boar's tusks, pig's bristles). In some versions, only a common mountain's guardian (ordinarily old aged) appears, and sometimes happens an amalgamation of this person with Radouš. So the villain became gradually a protector of widows and orphans, and even a punishing ghost. The 19th century depicted Radouš within a set of characters – in Plzeň region romantic tales turned out to be popular, where he appeared as additional figure helping the hero. The poet *J. J. Kalina* transformed the tales in a way, which is untypical for the region – in his extensive poem was Radouš condemned to denationalization (he forgot the Czech language, and therefore ceased understanding his magic books). Local people presented Radouš rather as a domestic Bluebeard, and so narration about him was

used as an appropriate opportunity to moralize, horrify girls, or to amaze a visitor, accentuating excessively the proper village's pragmatical history. The end of the 20th century presented Radouš with exaggeration and sarcasms (e.g. the satiric book of Z. Šmíd „*Jan, černý proutník*“ (1990) or Radouš as venomous commentator in the play by Kejha and Verner “*Saracénský čert*”, being performed on the occasion of Plzeň's 700th anniversary.) The popularity of Radouš even helped to preserve his own castle. In commercialized times Radouš contributes to promote both the castle as well as the city of Plzeň. Plzeň people manage to use Radouš in a proper didactic way; a set of occasions, arranged today at the town hall or the museum, are directly aimed at families with children. So Radouš is becoming a rather fairytale character. He may be a scary figure, but only to a certain level.

Prameny:

BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Plzeňské pověsti a legendy*. Plzeň: Nava, 1999. ISBN 80-7211-043-8.

ČEKANOVÁ, Markéta – ZAJÍČEK, Zdeněk. *Dva tucty plzeňských pohádek a pověstí*. Plzeň: RLA Stallion s.r.o., 2006. ISBN 80-239-79447-7.

HÁJEK Z LIBOČAN, Václav. *Kronyka česká*. 1819, 474 listů, kap. 29 (rok 775). [Online] Dostupné z URL: <http://knihovna.phil.muni.cz/dl/oldbooks/kronyka-ceska-hajek-z-libocan-1819/pg-85> [2011-02-07]

HAVLIC, Vladimír. *Pověsti z kraje pod Radyní*. Plzeň: Altea Produktion a. s., 2003. ISBN 80-902960-1-7.

HAVLIC, Vladimír. *Zlatá kniha plzeňských pověstí*. Plzeň, Knihkupectví a nakladatelství Karel Veselý, 1995. ISBN 80-901439-6-2.

KALINA, Josef Jaroslav. *Radouš, zakladatel Radyně. Věst národní*. [Online] Dostupné z URL: <http://texty.citanka.cz/kalina/bs1-10.html> [2011-01-27].

MERXBAUER, Petr. Radouš. (Text písně 2002). In: *Čarovné bylinky. CD skupiny Strašlivá podívaná*. Tymákov: Jumbo 2005.

Radenovy poklady. Josef Pavel. Pověsti českých hradů a zámků. [Online] Dostupné z URL: http://www.hradycz/wnd_show_text.php?tid=1031 [2011-01-27].

Saracénský čert dnes dvakrát, zítra naposledy. Plzeňský deník, 1995, r. 4, č. 162 z 14. 7., s. 5.

SCHIEBL, Jaroslav. *Hrad Radyně. Pověsti a staré tradice*. Plzeň: Nákladem Spolku pro záchranu Radyně a Hůrky v Plzni, 1924.

SCHIEBL, Jaroslav. *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce*. 1 díl. Plzeň: Nákladem Vlastivědného knižkupectví a nakladatelství Marie Lábkové výtiskly Grafické závody Neuber, Pour a spol. Plzeň, 1933.

ŠÁLA, Vilém St. *Pověsti z Plzně a okolí*. Plzeň: J. R. Porta, 1877.

ŠMÍD, Zdeněk. *Jan, černý proutník*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1990. ISBN 80-7088-018-X.

VERNER, Pavel – KEJHA, Josef – ORIEŠEK, Stano. *Saracénský čert aneb Husité před Plzní: Historická velkohra*. (Režijní verze). O dobývání královského města Plzně LP 1434 Prokopem Holým a jeho cafúry z kalicha, pročež i slavném udatenství

obranců města piva, když statky své pazourům loupežným v plen nevydali. Eschenze, B. n. květen 1994.

WENIG, Frank. *Pověsti ze Staré i Nové Plzně*. Plzeň: Marie Lábková, ca. 1929.

Literatura:

BÉLOHLÁVEK, Miloslav. *Plzeňská předměstí*. Plzeň: Nava, 1997. ISBN 80-7211-003-9.

DOLEŽALOVÁ, Lenka. Vztah občanské společnosti k místním památkám během 20. století na příkladě Radyně a Hůrky. In: STOČES, Jiří – MUŠKOVÁ, Eva (ed.). *Scamna super Misam 2. Sborník prací studentů a absolventů katedry historie*. Plzeň: Západočeská univerzita – Historická dílna, 2010, ISBN 978-80-7043-954-8, s. 101 - 111.

FIALA, Zdeněk (red). *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 4. díl. Západní Čechy. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1985.

HRUŠKA, Martin. *Kniha pamětní král. města Plzně*, Plzeň, 1883.

JENČ, Milan. Jan a Matěj Tannerové – muži ve stínu. In: STOČES, Jiří (ed). *Scamna Super Misam. 1*, Plzeň: Západočeská univerzita – Historická dílna, 2008, ISBN 978-80-7043-731-5, s. 159–164.

JÍLEK, Tomáš aj. *Západočeská vlastivěda. Národopis*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1990. ISBN 80-7088-027-9.

KRAUSOVÁ, Milada. Mnoho povyku pro hru – Saracénský čert v Plzni. In *Husitský Tábor*, r. 15. Tábor: Husitské muzeum Tábor, 2006, ISBN 80-86971-12-0, s. 121– 46.

KUMPERA, Jan aj. *Dějiny západních Čech. Od pravěku do poloviny 18. století*, Plzeň, Ševčík, 2004. ISBN 80-7291-108-2.

MACEK, Josef (ed.). *Československá vlastivěda*. 3. díl. Lidová kultura. Praha: Orbis, 1968.

Internetové zdroje:

Hrad Radyně. Fotografie z výstavy na hradě. Stránky výtvarnice Dany Raunerové. <http://www.raunerova.cz/vlastni-tvorba/hrad-radyne> [Cit. 2011-01-27].

KORELUS, Pavel. *Radouš pomáhal Tyfloservisu. 4. 9. 2010.* [Online] Dostupné z URL: http://plzensky.denik.cz/zpravy_region/radous-pomahal-tyfloservisu20100904.html [Cit. 2011-01-27].

Na Radyni se bude hrát muzikál. 1. 9. 2010. [Online] Dostupné z URL: <http://zpravodajstvi.plzen.cz/clanky/Na-Radyni-se-bude-hrat-muzikal-9569> [Cit. 2011-02-12].

Oficiální stránky Starého Plzeňce. Radoušovy hry. [Online] Dostupné z URL: <http://www.staryplzenec.cz/fotogalerie/fotografie-z-akci/radousovy-hry-1592007/> [Cit. 2011-02-14].

Plzeňské podzemí ukrývá hrozného Radouše. Hradecký deník 27. 6. 2009. [Online] Dostupné z URL:

http://hradecky.denik.cz/cestovani/cestovani_plzenske_podzemi_radous20090625.htm [Cit. 2011-01-27].

Radouš se chystá na Radyni. Čtvrtek 15. května 2003. [Online] Dostupné z URL: <http://www.regionplzen.cz/zpravodajstvi/?radous-se-chysta-na-radyni> [Cit. 2011-01-27].

Radouš z Radyně a mrtvé nevěsty. [Online] Dostupné z URL: <http://www.orangutalnidividlo.estranky.cz/clanky/o-hrach/radous-z-radyne-a-mrtve-nevesty> [Cit. 2011-01-27].

Radoušovy hry 2008 rozžářily les pod hradem Radyní. ARTRELAX svítil také. [Online] Dostupné z URL: <http://www.artrelax.net/view.php?navezclanku=radousovy-hry-2008-rozzarily-les-pod-hradem-radyni-artrelax-svitil-take&cislocclanku=2008090012> [Cit. 2011-01-27].

Stránky plzeňského Muzea strašidel. [Online] Dostupné z URL: <http://www.muzeumstrasidel.cz/> [Cit. 2011-01-27].

Totální epos o Radoušovi. Píseň skupiny Démophobia. [Online] Dostupné z URL: <http://musictonic.com/music/D%C3%A9mophobia#v=kBRDAq4RWZk> [Cit. 2011-02-14].

O autorce:

PhDr. Milada Krausová, Ph.D. (*1969 v Plzni). Specializace: starší české dějiny, dějiny Bavorska, historické vědomí. Autorka monografie „*Husitské války v historickém povědomí obyvatel česko-bavorského pohraničí*“ (Domažlice 2000). Studie zejména k problematice obrazu husitských válek v českém a německém historickém vědomí, husitským pomníkům, historickým pověstem a tradicím a historii západních Čech obecně.

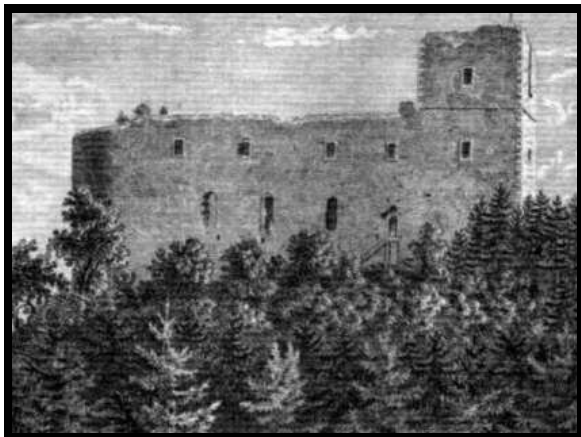
E-mail: mikrausova@seznam.cz.

*Příloha č. 2: Radouš 21. století a jeho mrtvé nevěsty.*³²³

³²³ *Radouš z Radyně a mrtvé nevěsty*. [Online] Dostupné z URL: <http://www.orangutalnidivadlo.estranky.cz/clanky/o-hrach/radous-z-radyne-a-mrtve-nevesty> [Cit. 2011-01-27].

Příloha č. 3. Dva historické pohledy na zříceninu hradu Radyně (archiv autorky)

Příloha č. 4: Radouš ve hře „Saracénský čert“ (1995)³²⁴

³²⁴ Saracénský čert dnes dvakrát, zítra naposledy. Foto k článku od Ladislava Vyskočila. Plzeňský deník, 1995, r. 4, č. 162 z 14. 7., s. 5.